

- ימים האחרונים דחה"פ - הי' תהא שנת אראנו נפלאות

ה ג ד ה ש ל פ ס ח

ארבע כוסות

הת' נחמן ווייס
תות"ל 770

א. יש לדון בגדרי הדי' כוסות, ובחיוב האמירה שבהם, דהנה בשו"ע רבינו סתע"ב סכ"א כ' דחייב אדם לדחוק עצמו לשתות ד"כ אע"פ שאינו שותה יין כל השנה, וממשיך בסכ"ב "אבל קידוש . . . א"צ לדחוק א"ע לשתות הכוס אלא יכול לשמוע הקידוש מאחר . . . משא"כ בדי' כוסות . שאף בני הבית שהן שומעין הקידוש וההגדה מבעה"ב אעפ"כ חייב כאו"א לשתות ד"כ דרך חירות". חזינן להדיא דדעת רבינו דשאני גדר ד"כ משאר החיובים על היין (כמו קידוש, כוס דברהמ"ז כו'), דבשאר החיובים עיקר חיובם הוא האמירה והכוס הוא (כעין) תנאי בלבד, ובד"כ עיקר החיוב הוא השתי' (דלהכי אינו יכול לצאת מאחר), והאמירה היא חיוב נוסף רק שסמכוהו רבנן לחיוב השתי'.

והנראה שנחלק בגדר זה על התוס', דבריש ערבי פסחים כ' בד"ה לא יפחתו כו' דמשמע שהבעה"ב יכול להוציא את ב"ב י"ח הד"כ, "וסברא הוא, דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם". ובגבורות ה' פמ"ח תמה המהר"ל מה הראי' מקידוש, הלא התם עיקר מילתא הוא הקידוש אלא שאין מקדשין אלא על הכוס, משא"כ הכא עיקר מילתא הוא הכוס. רק שתקנו שעל כל כוס יעשו מצוה, ובזה לא שייך להוציא אחר (עיי"ש). ובאמת מקובל בשם הגר"ח שתי' דאה"נ ושיטת התוס' דחיוב הד"כ עיקרו האמירה ולא השתי', ולהכי יכול הבעה"ב להוציא ב"ב ידי חובתם.²

(1) לפי"ז צע"ק אמאי לא יצא ר' יהודה בר אלעי י"ח הד"כ מאחר, והוכרח לדחוק עצמו ועד שהוצרך לחגור את צדעיו עד עצרת כדאיתא בנדרים מט ע"ב.

(2) והנראה מוכח דאזלו בשיטתם זו בסוכה לח ע"א, דכ' בד"ה מי שהי' דמשמע שאשה פטורה מהלל, והקשו ע"ז "אע"ג דבהלל דלילו פסחים משמע . . . דמחייבי בד"כ, ומסתמא לא תיקנו ד"כ אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה" (עיי" מה שתי'). ומוכח כן ומלבד משמעה הכשיו ד"אלא כדי לומר וכו"ו). דאם סברו שעיקר החיוב הוא בשתי', מהי קשייתכ הא חיוב הד"כ שעל הנשים לא תליא בחיוב ההלל שעליהם, ואפשר דפטורות מהלל ואפ"ה נתחייבו בד"כ, וע"כ כדאמרן

5- ימים האחרונים דחה"פ - היי תהא שנת אראנו נפלאות

אמנם נראה דמקור רבינו מדברי הרי"ף, דבפסחים ק"ז ע"ב אמרינן דממתניי דמזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, משמע דברהמ"ז טעונה כוס, ודחי רבא "ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביי מצוה". והרי"ף גרס "ארע כסי וכו' הואיל ואיכא כל חד וחד וכו'", וכתב הר"ן "דקס"ד דכוס ג' משום ברהמ"ז בלחוד הוא דאתי (והיינו כסברת התוס' דלעיל - המעתיק), ודחי דעיקר תקנתא משום חירות, אלא כיון דאיתי עבדינן ביי מצות ברכה". והם הם דברי רבינו, דעיקר התקנה הוא השתי, ומצות הברכה נוסף על עצם החיוב.

ב. ולתוס' ביאור יש להקדים, דהנה אמרינן בדף קח ע"ב דכששתה ד' הכוסות "בבת אחת". ידי ארבע כוסות לא יצא, ומכאן כי רבינו בסעי' ט"ז "בין כוס ראשון לשני ובין שלישי לרביעי יפסיק באמירת ההגדה". ואם לא הפסיק. . אלא שתה ד"כ זאח"ז, לא יצא. (ו)כולן נחשבין לו לכוס אחד", והיינו שצריך האמירה בשביל ההפסק. ולכאוי תימה, הא צריך האמירה לקיים תקנת חכמים "הואיל ואיכא נעביד ביי מצוה"? אלא מובן, ד"הואיל ואיכא וכו'" הוא דין דלכתחילה שאינו מעכב (כיון דסבר כהרי"ף שאין האמירה עיקר המצוה), והגמי אמרה שכששתאן בבת אחת לא יצא גם בדיעבד.

היינו, דראה במהר"ל שם שתמה בדברי הטור שאם שתה בלא הסיבה צריך לשתות פעם אחרת, הרי כוס שני ששתה אח"כ לא אמר ההגדה עליו? וכתב ליישב (בדוחק) "כיון שהפסיק בברהמ"ז אע"ג דלא אמר ברהמ"ז עליו שפיר דמיי". לומר, דאין דין אמירה על הכוס, רק שיהא הפסק בין הכוסות באמירה. והנראה שגם אדמוה"ז סבר כן, כיון דסבירא דהעיקר בשתי, קשה אמאי כששתאן בבת אחת לא יצא, הא שתאן והאמירה היא רק דין דלכתחילה, וע"כ ס"ל דרק דין הפסק בין הכוסות הוא דמעכב, אבל דין האמירה על הכוס אינו מעכב. 4, 5.

(3) ונפק"מ חיכא ששכח לומר ברהמ"ז על כוס ג', דלתוס' כיון דהברכה עיקר ורק נסמך להכוס, הפסיד הברכה ואינו יכול להשלימה, אך להרי"ף ואדמוה"ז נחי דהפסיד האמירה מ"מ לא הפסיד השתי וישוב וישתה כוס נוספת ויצא בה י"ח (אלמלא החשש שבסט"ו, עיי"ש).

(4) וכן מדויק בלשונו בסעי' טז "יפסיק באמירת ההגדה וההל"י ולא כתב "יאמר ההגדה על הכוס", וכן "ואם לא הפסיק" ולא "אם לא אמר על הכוס", ומשמע דרק דין ההפסק מעכב אך לא האמירה על הכוס

- ימים האחרונים דחה"פ - ה"י תהא שנת אראנו נפלאות

נמצא מבואר, דלתוס' איכא דין אחד בלבד, דחיוב הד"כ הוא באמירה והשתי' הוא תנאי בלבד, ולרי"ף ואדמוה"ז הם ג' דינים, דין שתי', דין אמירה המפסקת בין כוס לכוס (המעכב בדיעבד), ודין אמירה על הכוס (שהוא לכתחילה בלבד ואינו מעכב).

ג. אמנם נראה דלרי"ף ואדמוה"ז איכא דין נוסף, ובהקדים, דהנה ידוע דתחילת חינוך הקטן תליא בהבנתו (וע"י שוע"ר סש"מ"ג ס"ג), וא"כ אמאי שאני מצה דכ' הרמב"ם פ"ו מחו"מ ה"י דתליא אם "יכול לאכול פת" גם בלא הבנתו? ונראה דיסוד הדברים הוא, דדוקא במצוות שיש בהם ענין של הבנה משערינן לפי חריפותו וידיעתו, אך במצוות מעשיות אינן תלויות בהבנתו כ"א ביכולתו לקיים המצוה בלבד. ומעתה נפקא מינה בין הרי"ף להתוס', דלהרי"ף שעיקר מילתא דד"כ הוא השתי', א"כ חשיב כמצוה מעשית ומשערינן ביכולתו לשתות הד"כ, אך להתוס' דעיקר מילתא הוא האמירה, ובאמירה בעינן הבנה, א"כ תחילת החינוך יהי דוקא כשמבין.

ומעתה יוקשה איך כתב אדמוה"ז בסעי' כ"ה דתחילת החינוך בד"כ הוא "כגון שהן יודעין מענין קדושת יו"ט . . . שאומרים על כוס ראשון. וגם יש בהן דעת להבין מה שמספרים להם מיצי"מ . . . שאומרים על כוס שני וכו'", חדא דנתבאר שלהרי"ף תליא ביכולתו לשתות הד"כ ולא בהבנתו? ועוד, אפי' אי"נ שבעינן איזה הבנה בד"כ, אמאי כ"י דבעינן הבנתו בכל כוס לפי ענינו של אותו הכוס, והול"ל דבעינן שיבין ענינם הכללי של הד"כ (שהיי' יצי"מ וכו'), כיון שהעיקר בהם הוא השתי' ואין נוגע מה נאמר על הכוס? וזה צע"ק לכאוב'.

5) וגם בזה הנפק"מ שבהע" 3, דאם רק דין ההפסק מעכב הרי כשברך ברהמ"ז חשיב הפסק אע"ג שאינו על הכוס ויצא בדיעבד, ואם בעינן על הכוס דוקא לא יצא וחפסיד כוס א'.

6) וראה במ"מ וציונים להרב אשכנזי ש"י שכי' (בסעי' כ"ה ד"ה דהיינו) "ואולי טעמו של רבנו משום דאלי"כ הו"ל שתאן כא", ואפשר כוונתו דכל שאין התינוק מבין מה שאומר לא חשיב כאומר הגדה וליכא הפסק בין חכוסות ולחכי לא יצא. אך זה צע"ג הא בכוס ראשון לא בעינן חפסק ואמאי הצריך שיבין האמירה בכוס ראשון?

ואפשר דדעת רבינו דד"כ מעכבות זא"ז וכסברת המהר"ל שם פמ"ט (ומה שדן בסתפ"ג ס"ד-ו ח"כא שאין לו כל הד"כ כ"א לכוס א' או ב' כו', אי"ז משום דסבר שאין מעכבות זא"ז, אלא דאע"ג ולא יצא י"ח חדי"כ מ"מ יצא י"ח האמירה שעליהם וחאמירות ודאי שאין מעכבות זא"ז, ודוחק); ולחכי כל שאין חקטן יודע ענינם של כל הכוסות לא חלה עליו

האמנם מקיפא נראה דאיז קו, ובהקדים דהנה בסוכה מב
ע"א אמרינן דקטן היודע לנענע חייב בלולב, ותמה החתי"ס הא
דין הנענועים הוא מדרבנן לבד, וא"כ יתחייב הקטן לטול הלולב
כל שיודע להחזיקו אף לפני שיודע לנענע (ויתחייב הנענועים
כשיודע לנענע). ותירץ הביכורי יעקב דחז"ל חייבו לחנך רק
כשיודע לקיים המצוה בשלימותה, וסברא הוא כיון דענין החינוך
הוא להכשירו לגדלותו, ואטו יטול הלולב בלא לנענעו אדרבה
יתיישן בטעותו ולא ידע לקיים המצוה בשלימותה

א"כ לא קשיא ארבינו מידי, דאף שעיקר המצוה דד"כ הוא
בשתי, מ"מ כיון דתקנו אמירה על הכוס, הרי כל שאין הקטן
יודע ענין זה לא חל עליו חובת חינוך, דענין החינוך חל דוקא
כשיודע לקיים המצוה בשלימותה, ובלא האמירה חסר בשלימות
המצוה.

ה. אך באמת לאחר העיון נראה דדבר חדש טמון בזה,
ובהקדים, דלכאוי תימה על הביכורי יעקב מתוד"ה בהודו כו'
סוכה לז ע"ב דכי שמנענעים בד"מ בשעת הברכה נמי, ומוכיח מהך
דקטן היודע לנענע חייב בלולב "משמע דמנענע בתחילת הברכה
אע"פ שאינו יודע לקרות הלל". היינו, אע"ג שאין הקטן יודע
לומר הלל מ"מ חייב בד"מ, ואי כהביכורי יעקב הא אינו יודע
לקיים המצוה בשלימותה (כיון שאינו יודע לומר הלל), ואמאי
נתחייב בד"מ? ועוד, בירושלמי (המובא בהע' 7) איתא דחייב
בציצית "דוקא כשיודע לעטוף שתי ציציות לפניו ושתיים לאחריו
ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש", ומובא להלכה ברמ"א
סי"ז ס"ג, וא"כ אמאי קטן שאינו יודע לנענע בהלל חייב,
ואדרבא, דין אחיזת הציצית בק"ש הוא מנהג בעלמא (המובא
במדרש שוח"ט), ודין הנענועים הוא מדינא דמתנ"י (סוכה),
ואיך חמיר דין אחיזת הציצית מדין הנענועים?

חובת חינוך כיון שמעכבים זאיז, ובאמת הוא משום ההפסק וכדברי הרב
אשכנזי.

אך באמת ז"א, דהא בסתפ"ג סי"ד כי דאם יש לו כוס א' לא יקדש על
הפת כיון שתקנו לקדש על היין, ואם מיירי שם מדין האמירה גרידא לא
שני מקידוש דכל השנה, וע"כ דרבינו סבר דד"כ אין מעכבות זאיז
וצ"ע.

7) ותירוצו צע"ג, דהוא תירץ דמדאוי בעינן שיהא ראוי לנענע
(עיי"ש שמוכיח זה), והקטן חשיב כאינו ראוי וליכא חיוב אף מדאוי.
וצ"ע הא במרדכי ס"י תשכג מביא ירושלמי דבעינן גם "יודע לנענע
מוליך ומביא ומעלה ומוריד כשורה ומנענע", ולכאוי אע"ג דאינו יודע

- ימים האחרונים דחה"פ - הי" תהא שנת אראנו נפלאות

אלא נראה דיסוד החילוק הוא, דדין הנענועים בהלל אינו דין בדיני הלולב, וכמו שנאמר שאי מזמני הנענוע הוא ההלל, אלא **דין בדיני ההלל**, שבזמן ההלל דסוכות בעינן שינענע ג"כ. משא"כ דין אחיזת הציצית הוי איפכא, דאינו דין בדיני הק"ש כ"א **בדיני הציצית**⁸. ולפי"ז נמצא שבאמת יודע הקטן לקיים מצות הנענועים בשלימותה, כיון שיודע לנענע בשעת ברכה. רק מה שאינו יודע לנענע בהלל זהו חסרון בשלימות ההלל בלבד. משא"כ כשהתינוק אינו יודע לאחוז הציצית בק"ש, אז חשיב כחסר בשלימות שבדיני הציצית, ולהכי בכה"ג אינו מתחייב בחינוך ודו"ק.

ו. ומעתה נחזי אן מה גדר הד"כ, דגם בהם אפשר לחקור אי האמירה הוי דין בדי' כוסות, או דין בדיני האמירה, ולכאוי נחלקו בזה הטור והט"ז.

דחנה כי הטור סתפ"ד "ואפשר דאף ברהמ"ז יכול לברך (בליל הסדר, אף שלא אכל פת) כדי להוציאם, כי היכי דברכת הלחם של מצה מוציאם כיון שהוא של חובה הי"נ ברהמ"ז, **כיון שתקנו ד"כ ותקנו א' מהם על ברהמ"ז הוי חובה נמי"**. אך בט"ז סק"ג דחה דבריו "דהא ברהמ"ז אין לו חיוב ושייכות להכוס שישתה אח"כ אלא שבח על אכילה. . . אין ברהמ"ז נתקן בשביל הכוס". ולכאוי נחלקו בחקירה הנ"ל, דהטור סבר דתקנו אמירת הברהמ"ז לצורך הד"כ, דאז הד"כ נהיים משובחים יותר ולכן הוי ברהמ"ז חובה

לנענע לדי' רוחות, מ"מ ודאי חשיב ראוי לנענע מדאוי ומה יענה החת"ס בחד, וצע"ק.

8) וראי לזה מהך דנחלקו הראשונים אי הוי קטן בר חיובא בק"ש ולמ"ד דלא הוי בר חיובא, אי"כ איך נוכל לשער אם יודע לאחוז הציצית כהירושלמי דלעיל, הא מעולם לא קרא ק"ש? ומוכח דדין הציצית בק"ש הוא מדיני הציצית, ובאמת חייב לקרא ק"ש, אבל אי"ז ק"ש שמתורת חיוב כ"א לקבל עליו עומ"ש (עדמ"ש אדמוה"ז בסני"ח ס"י), וכשקורא ק"ש זו ידעין אי יודע לאחוז ציציותיו אי"ל (ולכאוי מכאן שורש המנהג לחנך התינוקות בק"ש אך אין מחנכין אותם לקרות בזמנה דוקא, דלמעשה אזלינן כדעה. שקטן לאו בר חיובא הוא, ורק מחנכין אותו לקרות כדי לקבל עומ"ש, וזה אי"צ להיות בזמן דוקא וכמ"ש אדמוה"ז שם).

ועוד ראי לזה ממנהגנו שאעי"פ שקורין ק"ש בזמנה קודם התפלה, והק"ש שבתפלה אינו ק"ש דחיוב, מ"מ בק"ש שבזמנה אין נוהגין להחזיק הציצית, ודוקא בק"ש שאינה בזמנה מחזיקין, ועיי"כ שהוא דין בציצית ולא בק"ש ואי"צ ק"ש דחיוב דוקא.

[וקצת סייעתא ליסוד זה יש להביא גם מהך שמובא דין החזקת הציצית בהלי ציצית (סכ"ד)].

9- ימים האחרונים דחה"פ - היי תהא שנת אראנו נפלאות

ג"כ, והט"ז סבר דהכוס הוא לצורך הברכה (דאין אומרים שירה אלא על היין), ואז ברהמ"ז משובחת יותר, אך אין הברכה חובה ואינו יכול להוציא אחרים (והטור סבר דנוסף לשלימות הברכה, איכא שלימות בדין הכוס ג"כ).

ובזה תתישב קושייתנו הראשונה אמאי הוצרך רבינו שידע התינוק האמירה שעל כל כוס וכוס. הא שתי הוי עיקר, דבאמת הוא סבר דדין האמירה הוא דין בד"כ וכדברי הטור, ולהכי כל שאין התינוק יודע ענין האמירה כדבעי, אינו יכול לקיים המצוה בשלימות ואינו מתחייב בחינוך וכדברי הביכורי יעקב דלעיל, וא"ש.

ובזה נמצא, שלאדמוה"ז מלבד שלשת הדינים הנ"ל (ס"ב) יש דין רביעי, דבכוס נוספת שלימות ע"י האמירה והברכה שאומרים עליו, ודו"ק.

9) וכן נראה דעת הדגול מרבנה סתפ"י, דבנווא שאין לו יין בליל פסח כי המחבר דיקדש על הפת, וכי הדג"מ דאם הניאו לו יין לאחר שקידש על הפת, יחלק ההלל, חציו יאמר על כוס א' וחציו על כוס ב' "כדי שיאמר איזה שבח על כל כוס וכוס", וע"כ שדין האמירה הוא דין בכוס, דאם הוא דין באמירה אי"צ לחלק ההלל ואי"צ שיאמר איזה שבח על כל כוס וכוס.

~~~~~

ביאור חילוק לשון רבינו הזקן אצל סימן ורחץ וסימן רחצה

הרב שמואל פסח באגאמילסקי
מחבר קובצי שאלות פירושים וביאורים
מייפלואוד, נוא דזוירזי

א. אצל סימן ורחץ, כתב רבנו בסדורו (הגש"פ): "ונוטל ידיו ואינו מברך". ואצל סימן רחצה כתב, "ואח"כ נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים".

וצריך להבין: